

*Козубенко Л. М.,**кандидат педагогічних наук,**доцент кафедри української і зарубіжної літератури та методики навчання
Університету Григорія Сковороди в Переяславі*

РОЗВИТОК АНІМАЛІСТИЧНОГО ЖАНРУ В АНГЛОМОВНІЙ ЛІТЕРАТУРІ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТЬ

Анотація. У статті розглядаються особливості розвитку анімалістичного жанру в англomовній літературі кінця ХІХ – початку ХХ століть. Звертається увага на те, що як феномен суспільної свідомості, предмет філософських суперечок і літературної творчості анімалізм заявляє про себе на рубежі ХІХ – ХХ ст. В цей період анімалістична розповідь переживає злет популярності, і більше того – стає предметом полеміки між провідними натуралістами і літераторами з приводу принципів зображення тварин. Родоначальниками жанру були видатні письменники Чарльз Г.Д. Робертс і Ернест Сетон-Томпсон. Відмінною рисою анімалістичного оповідання (animal story) є те, що воно відкриває читачеві новий погляд на дику природу, яка описується в ньому з точки зору дикої тварини, пристосованої для виживання в природному середовищі. При цьому персонажі-тварини зображуються як самобутні характери, вільні від антропоморфізму і суб'єктивності людських оцінок та інтерпретацій.

Реалістичні оповідання про диких тварин підносилися читачеві як точна природна історія, що вже тоді стало предметом серйозної полеміки; але тварини в них представляються по-різному, що зумовлено відмінностями поглядів авторів на природу зображуваних звірів та історичними змінами в суспільному сприйнятті звірів і природи в цілому. Саме тому анімалістичні оповідання є зручним засобом вивчення суспільної свідомості ХХ ст., концепцій природи і світу тварин.

У літературних колах виникла полеміка, суть якої зводилась до трьох тісно пов'язаних між собою аспектів. Перший аспект стосувався точності і ретельності в описі природи, зокрема в реалістичних оповіданнях про тварин. У результаті полеміки були встановлені негласні правила і стандарти щодо точності опису в літературі про природу. Другий аспект полеміки полягав в питанні про те, що становить природу інтелекту тварин і в якій мірі звірі керуються інстинктами, а в якій – розумом. І наостанок, вищою полемікою була проблема балансу між емоціями і наукою як засобом розуміти і гідно оцінювати природу.

Таким чином, еволюція англomовного анімалістичного епосу кінця ХІХ – початку ХХ століть знайшла своє яскраве втілення у творах різних жанрів, зокрема в оповіданнях, повістях та романах. Англomовний анімалістичний жанр розглядає концепцію людського і тваринного світів з точки зору історичної спадкоємності, перспектив розвитку, ролі і місця людини в цьому процесі, ставить питання про взаємодію дикої природи та людини.

Ключові слова: розвиток, анімалізм, жанр, оповідання, письменник, література, зображення.

Постановка проблеми. Як феномен суспільної свідомості, предмет філософських суперечок і літературної творчості анімалізм заявляє про себе на рубежі ХІХ – ХХ ст. В цей період

анімалістична розповідь переживає злет популярності, і більше того – стає предметом полеміки між провідними натуралістами і літераторами з приводу принципів зображення тварин. Родоначальниками жанру були видатні письменники Чарльз Г.Д. Робертс і Ернест Сетон-Томпсон. Відмінною рисою анімалістичного оповідання (animal story) є те, що воно відкриває читачеві новий погляд на дику природу, яка описується в ньому з точки зору дикої тварини, пристосованої для виживання в природному середовищі. При цьому персонажі-тварини зображуються як самобутні характери, вільні від антропоморфізму і суб'єктивності людських оцінок та інтерпретацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед напрацювань, присвячених певним рисам анімалістичного жанру в художній літературі варто виділити роботи таких науковців, як Дж. Адамса, В. Брукса, Д. Гамільтона, А. Лукаса, В. Маги, Д. Пайзера, Р. Спіллера, К. Старр, Р. Чейза. В зазначених роботах визначаються деякі питання, пов'язані з поняттям анімалізму в літературі.

Однак, незважаючи на певну кількість праць, присвячених цій темі, в сучасному літературознавстві і критиці бракує досліджень, які детально розкривають еволюцію анімалістичного жанру в художній літературі

Постановка завдання. Відтак, нашим завданням є дослідити розвиток анімалістичного жанру в англomовній літературі кінця ХІХ – початку ХХ століть.

Виклад основного матеріалу. Об'єднуючи в собі науковість і художність, анімалістична розповідь несе в собі потужний імпульс, що пробуджує інтерес, співчуття, повагу і любов до світу природи і його мешканців. Тварина поєднує в собі і матеріальне і духовне начала: є живою істотою, осередком думок і понять. Так, жанр анімалістичного оповідання вчив по-новому аналізувати природу диких тварин, що живуть незалежно від людини і мають право жити власним життям, але в той же час здатних розділити багато наших бажань і пристрастей.

Жанром «анімалістичного оповідання» називали і популярний жанр канадської літератури. Він поєднував у собі елементи «nature writing» (натуралістських описів) і «animal fiction» (оповідань про тварин). Традиційно в нарисах про тварин особливе значення надавалося більш-менш об'єктивним науковими спостереженням над тваринами або емоційному відгуку на них автора. Більш ранні форми оповідань про тварин представляли собою швидше художні описи, в яких тварини відрізнялися від людських істот тільки звіриними шкурами або пташиним оперенням. Інколи тваринні персонажі буквально одягалися в людський одяг. В англійських оповіданнях про тварин, таких, як, наприклад, «Книга джунглів» (The Jungle Books, 1894, 1895)

Рідьярда Кіплінга або «Вітер у вербах» (The Wind in the Willows, 1907) Кеннета Грема, тварини, по суті, зображують представників різних станів англійського суспільства, де кожному чітко відведена роль відповідно до соціальної ієрархії. Більш реалістичні розповіді про домашніх тварин, такі, як розповіді про собак, зображують їх (наприклад, повість Фреда Гібсона «Старий крикун» (Old Yeller)) як відданих слуг свого господаря.

Новим у реалістичних оповіданнях про диких тварин було те, що звірі там, скоріше, переслідують власні цілі, живуть заради себе, а не заради людини. Як писав Чарльз Г.Д. Робертс, «інтерес зосереджується на особистості, індивідуальності, ментальності тваринного, так само як і на його чисто фізичних характеристиках» [1, с. 215]. Хоча описи втілювалися в форму розповіді і припускали художність, автори стверджували, що ці розповіді містять фактичний матеріал і достовірно представляють природну історію. Різницю в зображенні можна продемонструвати, зіставивши два лісових романи – «Зелені будинки» (Green Mansions, 1904) англійського письменника-натураліста У.Х. Хадсона і «Серце стародавнього лісу» (The Heart of the Ancient Wood, 1900) Чарльза Г.Д. Робертса. В обох романах присутня героїня, яка живе в гармонії з природою, любляча всіх диких істот, молода жінка, в обох випадках живить відразу до вбивства і забороняє полювати в тій частині лісу, де вона живе. Герой же в обох випадках усвідомлює, що може завоювати любов героїні, лише поборовши її незалежність і повернувши назад до суспільства. Незважаючи на очевидні подібності в сюжетах і композиції романів, природа тварин описується абсолютно по-різному. У романтичному по суті романі У.Х. Хадсона звірі є частиною лісового фону, вони – характерні представники свого виду, з дуже слабо вираженими особистісними якостями і, звичайно, не мають власної особистої долі. В реалістичному ж романі Чарльза Г.Д. Робертса, навпаки, звірі стають характерами, в яких чітко проглядаються особистісні якості, і навколо них розвивається сюжет.

Протягом багатьох років феномен анімалізму практично був відсутній в аналітичному контексті, можливо, тому, що розповіді про диких тварин в основному адресувалися дитячій аудиторії. Навіть розповіді Чарльза Г.Д. Робертса рідко вважали гідними серйозного аналізу аж до 1960-х рр., незважаючи на те що його називали «батьком» канадської поезії і в кінцевому рахунку важливою віхою канадської літератури, ігноруючи і той факт, що він був посвячений в лицарі за свою літературну і громадсько-культурну діяльність. Наукова оцінка обійшла стороною і другого родоначальника жанру анімалістичного оповідання, Е. Сетона-Томпсона, хоча його історії про диких тварин фактично залишалися класикою протягом ХХ ст. Ті дослідження жанру реалістичної розповіді про тварин, які велися з 1960-х рр., стосувалися в основному тільки цих двох авторів. Однак анімалізм як предмет дослідження виглядає набагато ширше, оскільки передбачає не тільки творчість його основоположників, але і творчість багатьох інших письменників-анімалістів на рубежі ХІХ-ХХ ст., таких, як Вільям Дж. Лонг, Рейчел Карсон, Селлі Каррігар, Фред Бродворт, Фарлі Моует, Арчі Белані. Таким чином, перед нами постає щось на кшталт громадської і літературної тенденції, що тяжіє до наукового осмислення.

Реалістичні оповідання про диких тварин підносилися читачеві як точна природна історія, що вже тоді стало предметом серйозної полеміки; але тварини в них представляються

по-різному, що зумовлено відмінностями поглядів авторів на природу зображуваних звірів та історичними змінами в суспільному сприйнятті звірів і природи в цілому. Саме тому анімалістичні оповідання є зручним засобом вивчення суспільної свідомості ХХ ст., концепцій природи і світу тварин.

Серед ранніх попередників жанру анімалістичного оповідання можна визначити дві книги, які практично проклали дорогу, створивши ринок анімалістичної літератури, – це «Чорна красуня» (Black Beauty, 1877) Анни Сьюел і «Книга джунглів» (The Jungle Book, 1894, 1895) Редьярда Кіплінга. «Чорна красуня» – це історія життя коня, розказана від імені цієї тварини. Чорна красуня думала і розмовляла як людська істота, і ідея, вкладає автором, полягала в заклик до людського ставлення до одомашнених тварин. Популярність «Чорної красуні» в Англії і Північній Америці позначила зростаючий інтерес публіки до долі тварин. «Чорна красуня» дала численним читачам можливість співчувати досвіду тварин. Величезний же успіх «Книги джунглів», з одного боку, виявив привабливість оповідань про диких тварин, нехай і вигаданих, з іншого боку, стимулював подальший розвиток ринку анімалістичної прози.

Жанр реалістичного оповідання про диких тварин заявив про себе і привернув широку увагу громадськості завдяки виходу в світ книги Ернеста Сетона-Томпсона «Дикі тварини, яких я знав» (Wild Animals I Have Known, 1898), яка перевидавалася 16 разів за перші 4 роки. Але ця книга не була першою публікацією в жанрі анімалістичного оповідання. Мабуть, першим письменником, який розповів історію з точки зору дикої тварини, був американський письменник Чарльз Дадлі Уорнер. Його розповідь «Полювання на оленя» (A Hunting of the Deer, 1878) зображує полювання так, як його переживає звір.

Ернест Сетон-Томпсон почав експериментувати в жанрі анімалістичного оповідання, починаючи з твору «Барабанщик на снігоступах» (The Drummer on Snowshoes, 1887), і довів його до логічного завершення в класичному творі «Король Каррампо: історія вовка» (The King of Currumpaw: A Wolf Story), вперше опублікованому в 1894 році та пізніше перевидано під назвою «Лобо: король Каррампо» (Lobo: The King of Currumpaw). Першим твором Чарльза Г.Д. Робертса в жанрі анімалістичної розповіді стало його не менш класичне оповідання «Вони отримують їжу свою від Бога» (They Do Seek Their Meet from God, 1892).

У реалістичних оповіданнях про тварин Чарльза Г.Д. Робертса і Ернеста Сетона-Томпсона визначаються характерні для жанру загальні риси, найважливішими з яких є трагічний кінець героя. Зокрема, в оповіданні «Вони отримують їжу свою від Бога» дроворуб, бачачи, що до дитини підкрадаються леви, вбиває тварин, рятує тим самим людське дитинча. Але автор не зупиняється на цьому і, додаючи характерну для нього іронію, завершує розповідь тим, що пізніше кошенята убитих батьків були знайдені мертвими, оскільки загинули від голоду: життя людської дитини було збережено ціною життя диких кошенят. Дроворуб і котяча пара пов'язані в оповіданні спільною боротьбою за виживання своїх дитинчат. В іншому оповіданні один з персонажів Чарльза Г.Д. Робертса так пояснював природу життя в дикому оточенні: «Часто мені здається, ніби життя – це просто метелики, що пурхають над кладовищем» [2, с. 243]. Історія Лобо у Е. Сетона-Томпсона теж закінчується загибеллю головного героя, якого трапери приманюють за допомогою запаху вбитої раніше подружки-вовчиці Бланки. На скарги читачів з приводу загибелі настільки багатьох героїв-

звірів Е. Сетон-Томпсон відповідав: «Ці історії трагічні від того, що вони правдиві. Життя диких тварин завжди закінчується трагічно» [3, с. 12]. І пояснював: «Для дикої тварини не існує того, що ми називаємо спокійною смертю в похилому віці. Життя звіра проходить немов на фронті, в низці боїв, і як тільки сили його починають слабшати, то вороги стають занадто сильними, звір гине» [4, с. 11].

Незважаючи на загальні риси в творчості Чарльза Г.Д. Робертса і Ернеста Сетона-Томпсона, існують і принципові відмінності в зображенні їх героїв-тварин. По-перше, тварини в оповіданнях Чарльза Г.Д. Робертса залучені в дарвінівську боротьбу за виживання і їх смерть відображає цю боротьбу. І все ж, незважаючи на універсальність трагічного кінця, життя триває, – образно кажучи, метелики продовжують пурхати над кладовищем. Джозеф Голд писав про оповідання Чарльза Г.Д. Робертса: «Врешті-решт смерть як така не має жала, вона перемагається користю, яку іронічна природа витягує з наслідків смерті. Усе прагне до підтримки життя, і розповіді викликають сильне відчуття ритмічної системи, циклічності періодів народження і смерті, шлюбного періоду і розставання, і ця система продовжує існувати незалежно від того, на що спрямовані дії тварин, сюжет або втручання людини» [5, с. 25].

По-друге, включаючи людину в цю природну боротьбу, Чарльз Г.Д. Робертс демонструє спорідненість між людьми і звірами, розкриваючи тим самим феномен анімалізму як такий, що полягає в тісному психологічному та духовному зв'язку людей і тварин. Що стосується Е. Сетона-Томпсона, тварини в його оповіданнях насамперед добродісні. За словами автора, він «намагався підкреслити нашу спорідненість з тваринами, показавши, що в тваринах ми можемо знайти чесноти, найбільш шановані людьми. Лобо символізує гідність і постійність в любові, Срібна Плямочка – тямущість і розум, Червона Шийка (Redruf) – покірність» [4, с. 19].

Письменники-анімалісти США виробили власний напрямок оповідання про тварин. Бачення природи і звірів в американських анімалістичних оповіданнях завжди більш романтичне. Так, письменник Вільям Дж. Лонг заперечував наявність дарвінівської боротьби за виживання в природі, ґрунтуючись на переконанні, що звірі не усвідомлюють цю боротьбу. Вільям Дж. Лонг вірив, що життя в природі «радісне», а смерть настає швидко і без трагедій. Він також вважав, що звірі здатні мислити і виховувати потомство багато в чому так само, як і люди. Це основна передумова його книги «Лісова школа» (School of the Woods, 1902). Таке бачення природи приваблювало американських читачів, хоча в цілому творчість Вільяма Дж. Лонга була забута, але в перші десятиліття ХХ ст. його книги були популярні і широко використовувалися в школах.

Вільям Дж. Лонг, безсумнівно, один з найромантичніших американських письменників, що наслідували принцип антропоморфізму, але він був не єдиним письменником-анімалістом, що ідеалізував тварин. Наприклад, в книзі Джеймса Олівера Кервуда «Король грізлі» (The Grizzly King, 1916) ведмідь вступає в сутичку з обеззброєним мисливцем. Уже готовий вбити мисливця ведмідь раптом вирішує залишити переляканого мисливця і йде геть. Вражений цим вчинком ведмеда мисливець вигукує: «Ти – ти чудовисько з серцем більше людського! Якби я загнав тебе в кут, як ти мене, я б убив тебе! А ти! Ти загнав мене в кут і залишив жити!» [6, с. 203]. Звір виявляється морально вищим за людину. Ця тема дуже характерна для жанру реалістичної розповіді про тварин.

Хоча в оповіданнях про домашніх тварин інтереси звіра підпорядковувалися інтересам людини, в деяких з них, особливо в оповіданнях про собак, перед нами все той же жанр реалістичного анімалістичного оповідання. Найбільш примітна в цьому плані повість Джека Лондона «Поклик предків» (The Call of the Wild, 1904).

Повість починається традиційно: пес Бак живе розкішним життям у Каліфорнії, потім його викрадають, грубо з ним поводяться і продають як їздову собаку на Юкон, але в решті решт Бак знаходить доброту та розуміння в свого господаря, до якого прив'язується. Однак закінчується повість як анімалістична розповідь про дику тварину, в якій Бак починає прислухатися до внутрішніх покликів незалежності та прагне висловити свою первісну природу дикої істоти. Протягом всієї книги Джек Лондон орієнтується на дарвінівське бачення природи і показує, як Бак, відкидаючи зовнішні атрибути людського суспільства і домашнього життя, повертається до своєї істинної, дикої індивідуальності, що йому притаманна. У нього навіть виникають видіння – стародавні часи, первісні люди і його предки. Після смерті улюбленого господаря Бак розриває свій зв'язок з людьми і втікає в дикі ліси, де стає ватажком вовчої зграї. «Поклик предків» – це книга свого часу, часу зростаючого інтересу до збереження диких лісів, зникаючих видів і природних ресурсів. В цей час зростає рух по захисту прав тварин, підвищується інтерес до вивчення природи. Книги про дику природу, наприклад, Джона Муїра завоювали популярність, як, втім, і всі книги про природу та її мешканців.

Роман Джека Лондона «Біле Ікло» описує процес, зворотній тому, що ми бачимо в «Поклику предків». Народжений в лісі і підібраний людьми, собака-вовк проходить через декількох власників, його приручають, і він опиняється в Каліфорнії, стаючи домашньою твариною. Незважаючи на те що кінець роману написаний як типова реалістична розповідь про домашню тваринку, початок роману, де описується дитинство Білого Ікла, – це чудовий приклад реалістичної розповіді про дику тварину. В обох творах Джек Лондон намагався викладати події з точки зору Білого Ікла і Бака, при цьому не змушуючи їх мислити занадто по-людськи.

У літературних колах виникла полеміка, суть якої зводилась до трьох тісно пов'язаних між собою аспектів. Перший аспект стосувався точності і ретельності в описі природи, зокрема в реалістичних оповіданнях про тварин. У результаті полеміки були встановлені негласні правила і стандарти щодо точності опису в літературі про природу. Другий аспект полеміки полягав в питанні про те, що становить природу інтелекту тварин і в якій мірі звірі керуються інстинктами, а в якій – розумом. І наостанок, витоком полеміки була проблема балансу між емоціями і наукою як засобом розуміти і гідно оцінювати природу.

Хоча твори про диких тварин стали важливим культурним відгуком на дарвінізм, ще чіткіше вони були пов'язані з рухом на захист прав тварин, оскільки представляли звірів як самостійних, як істот, що мають почуття, здатні відчувати душевний і фізичний біль. Бачення поведінки тварин у письменників-анімалістів завжди виявлялося більш точним, ніж погляд Теодора Рузвельта і більшості професійних натуралістів на рубежі ХІХ–ХХ ст. Деякі письменники-анімалісти навіть висловлювали погляди, близькі поглядам борців руху по захисту прав тварин. Наприклад, Ернест Сетон-Томпсон припускав, що «Оскільки звірі – істоти з потребами і почуттями, що відрізняються від людських лише своєю мірою, то, звичайно, у них є і свої права» [3, с. 23].

Жанр анімалістичного оповідання, здавалося, став згадати до середини ХХ ст. не тільки в результаті полеміки навколо фальсифікаторів природи, а й з інших причин. Критик Алек Лукас називає деякі фактори, які стали причиною такої тенденції: «Можливо, люди втомилася дізнаватися, що тварини і люди схожі, а дві світові війни навчили їх, що вони дуже схожі. Ймовірно, городяни, вже на три-чотири покоління віддалилися від своїх предків, які жили на природі, зовсім втратили спілкування з природою. Безсумнівно, біологічні науки були витіснені в суспільній свідомості фізичними» [7, с. 388]. Вільям Маги також доводив, що перед письменниками-анімалістами виникла проблема, як зацікавити читача історіями про тварин, що живуть власними інтересами. Нових сюжетів не виникло, так само як і способів вносити різноманітність в розповіді. «Ці письменники, – стверджував В. Маги, – розкривають і безмежність, і межі широкого кола тем і характерів в літературі. Мистецтво і життя можуть бути єдині, але розповіді про звірів, що живуть власним життям, повинні ще знаходити того читача, в якого збереглася людяність» [8, с. 64].

З дослідницької точки зору причини популярності анімалістичного жанру на рубежі ХІХ – ХХ століть повинні бути ретельно вивчені.

Висновки. Отже, еволюція англійського анімалістичного епосу кінця ХІХ – початку ХХ століть знайшла своє яскраве втілення у творах різних жанрів, зокрема в оповіданні, повісті та романі. Англійський анімалістичний жанр розглядає концепцію людського і тваринного світів з точки зору історичної спадкоємності, перспектив розвитку, ролі і місця людини в цьому процесі, ставить питання про взаємодію дикої природи та людини.

Література:

1. Roberts Ch. Introduction // *The Kindred of the Wild. A book of Animal life.* Boston, 1929. 1233 p.
2. Roberts Ch. *Heart of the Ancient Wood.* New York, 1900. P. 243–250.
3. Seton-Thompson E. *Wild Animals I Have Known.* New York, 1898. P. 12–34.
4. Seton-Thompson E. *Lives of the Hundred.* New York, 1901. P. 11–40.
5. Gold J. *The Precious Speck of Life.* *Canadian Literature.* 1965. N 26. P. 25–30.
6. Curwood J.O. *The Grizzly King.* New York, 1916. P. 203–233.
7. Lucas A. *Nature Writers and the Animal Story.* New York, 1965. P. 388–400.
8. *The Wild Animal Story: Animals and Ideas* / Ed. by R.H. Lutts. Philadelphia, 1998. 143 p.

Kozubenko L. Development of the animalistic genre in English-language literature of the late 19th and early 20th centuries

Summary. The article examines the peculiarities of the development of the animalistic genre in English-language literature of the late 19th and early 20th centuries. Attention is drawn to the fact that as a phenomenon of social consciousness, the subject of philosophical debates and literary creativity, animalism declared itself at the turn of the XIX–XX centuries. During this period, the animalistic story experiences a surge in popularity, and moreover, it becomes the subject of controversy between leading naturalists and writers regarding the principles of depicting animals. Progenitors of the genre were outstanding writers Charles G.D. Roberts and Ernest Seton-Thompson. A distinctive feature of an animalistic story (animal story) is that it opens the reader a new view of wildlife, which is described in it from the point of view of a wild animal adapted to survive in the natural environment. At the same time, the animal characters are depicted as original characters, free from anthropomorphism and the subjectivity of human evaluations and interpretations.

Realistic stories about wild animals were presented to the reader as accurate natural history, which even then became the subject of serious controversy; but the animals in them are presented differently, which is due to the differences in the views of the authors on the nature of the depicted animals and historical changes in the public perception of animals and nature in general. That is why animal stories are a convenient means of studying social consciousness of the 20th century, concepts of nature and the world of animals.

A polemic arose in literary circles, the essence of which boiled down to three closely related aspects. The first aspect concerned accuracy and thoroughness in the description of nature, in particular in realistic stories about animals. As a result of the controversy, unspoken rules and standards were established regarding the accuracy of description in nature literature. The second aspect of the controversy was the question of what constitutes the nature of animal intelligence and to what extent animals are guided by instinct and to what extent by reason. And finally, the origin of the controversy was the problem of the balance between emotions and science as a means of understanding and properly evaluating nature. Thus, the evolution of the English-language animalistic epic of the end of the 19th and the beginning of the 20th centuries found its vivid embodiment in the works of various genres, in particular in the short story, novel and novel. The English-language animalistic genre examines the concept of the human and animal worlds from the point of view of historical succession, development prospects, the role and place of man in this process, and raises questions about the interaction of wildlife and man.

Key words: development, animalism, genre, story, writer, literature, image.